

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

МАТЕРИНКО МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 347.962.2(477)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗВІЛЬНЕННЯ
СУДДІ З ПОСАДИ**

12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2021

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі судоустрою та прокурорської діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор
Москвич Лідія Миколаївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, завідувачка
кафедри судоустрою та прокурорської
діяльності.

Офіційні опоненти –

доктор юридичних наук, професор
Городовенко Віктор Валентинович,
Конституційний Суд України, суддя,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України;

кандидат юридичних наук, доцент
Подкопась Сергій Васильович,
Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України, старший
науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального
процесу та судоустрою, Заслужений
юрист України.

Захист відбудеться «01» квітня 2021 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84 А).

Автореферат розіслано «26» лютого 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Однією з численних гарантій принципів незалежності та незмінюваності суддів є особливий порядок їх звільнення. Як задекларовано в Основних принципах незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р., судді можуть бути тимчасово відсторонені від посади або звільнені тільки з причин їх нездатності виконувати свої обов'язки чи поведінки, невідповідної посаді, яку вони займають. Лише в такому разі можна говорити про відсутність умов використання механізму звільнення судді як інструменту тиску та впливу на суддю. Отже, вичерпність та чіткість правової регламентації підстав та процедури звільнення суддів є індикатором стану забезпечення незалежності судді.

Питання правової регламентації підстав, порядку та наслідків звільнення судді з посади відноситься до ключових складових правового статусу судді. Разом із тим, незважаючи на досить репрезентативні наукові дослідження як комплексного аналізу статусу судді, так і окремих його складових елементів, як-то: доступу до професії, відповідальності, гарантій, незалежності, соціального забезпечення судді та ін., наукового осмислення змісту правових підстав звільнення судді, організаційно-правових засад процедури розв'язання по суті питання про звільнення судді, наслідків прийняття остаточного рішення, системи органів, уповноважених на відповідні рішення, та підстав для розмежування їх компетенції наразі не провадилось.

Узагальнення практики звільнення суддів в Україні свідчить про відсутність єдності у підходах щодо тлумачення як підстав для звільнення судді, так і порядку ініціювання та здійснення процедури звільнення судді. Між тим звільнення судді є юридичним фактом, що тягне відповідні зміни у правовому статусі особи, у зв'язку з чим набуває характеристики ключового у загальній теорії правового статусу судді.

Враховуючи вищезазначене, обрана тема дослідження є актуальною як для науки судового права, так і для судової практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язано з тематикою науково-дослідних робіт кафедри судоустрою та прокурорської діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого й виконано в рамках державної цільової комплексної

програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (номер державної реєстрації 0111U000957). Тема роботи затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 20.12.2013 р. (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у з'ясуванні особливостей порядку звільнення судді з посади, виявлення недоліків його правової регламентації і практики застосування, а також формулювання науково-обґрунтованих пропозицій з удосконалення організаційно-правових засад звільнення судді.

Відповідно до мети визначено такі *основні завдання* дослідження:

- охарактеризувати специфіку правового статусу судді як посадової особи державної влади, баланс його особливого правового зв'язку з державою як роботодавцем і гарантіями незмінності та незалежності судді;

- узагальнити міжнародні стандарти та практику зарубіжних країн щодо правової регламентації підстав та процедур звільнення суддів;

- розкрити основну легітимну мету щодо конституційного визначення виключних підстав для звільнення судді з посади в Україні;

- з'ясувати природу розмежування інститутів «звільнення судді» та «припинення повноважень судді», зокрема щодо підстав, наслідків та компетенцій уповноважених суб'єктів приймати відповідне рішення;

- простежити еволюцію законодавчого закріплення підстав для звільнення судді, встановити ступінь теоретичної розробленості процедури застосування окремих підстав звільнення судді, визначеної сучасним судовотрійним законодавством, оцінити ступінь забезпеченості гарантіями статусу судді при встановленні фактичних умов для його припинення у зв'язку із звільненням судді з посади;

- запропонувати авторську модель системи правових підстав для звільнення судді та розкрити зміст і порядок встановлення кожної окремо;

- з'ясувати проблеми застосування підстав для звільнення на підставі аналізу регламентуючих процедуру норм та аналізу практики діяльності уповноважених органів, судової практики з оскарження їх дій та рішень;

- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правової регламентації підстав для звільнення судді та процедури їх встановлення і застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при звільненні судді з посади.

Предмет дослідження – організаційно-правові основи звільнення судді з посади.

Методи дослідження. У процесі роботи над дисертацією, відповідно до поставленої мети і завдань, з урахуванням специфіки об'єкта та предмета дослідження, застосовувалися такі загальнонаукові й спеціальні методи наукового дослідження, як діалектичний, спостереження, синтезу, аналогії, порівняльно-правовий, індукційного й дедукційного аналізу та ін. Для сутнісного розуміння змісту та цілей інституту звільнення судді застосовувалися формальний і формально-юридичний методи. Метод системного аналізу використано при дослідженні системи підстав для звільнення судді та припинення його повноважень; метод єдності історичного й логічного став у нагоді при ретроспективному та перспективному аналізі трансформації законодавчого закріплення підстав для звільнення судді; компаративний метод дозволив пояснити вплив особливого статусу судді як посадової особи державної влади на формування особливої процедури та виключних підстав для його звільнення; метод юридико-догматичного аналізу допоміг проаналізувати міжнародно-правові акти, які закладають певні правові стандарти щодо порядку звільнення суддів. Задіяно також різні види тлумачення правових норм, зокрема при з'ясуванні природи та мети гарантій незмінюваності й незалежності суддів. Методи узагальнення та прогнозування застосовано при підготовці висновків. Усі зазначені наукові методи використовувалися комплексно, що надало переконливості й достовірності результатам дослідження й забезпечило успішність досягнення його мети.

Нормативне підґрунтя дисертаційної роботи становлять положення Конституції, законів і підзаконних актів України, міжнародно-правові та нормативні акти зарубіжних країн.

Теоретичні засади наукового дослідження становлять роботи В. В. Афанасьєва, Н. М. Бакаянкової, В. Д. Бринцева, Д. Л. Вітюка, С. В. Глущенко, О. В. Гончаренка, В. В. Городовенка, Ю. М. Грошевого, О. Ю. Дудченка, В. С. Єгорової, А. В. Іванцової, М. І. Клеандрова, В. В. Комарова, Р. А. Крусяна, В. В. Лемака, Д. Н. Лукоянова, В. В. Маклакова, В. Т. Маляренка, І. Є. Марочкіна, І. Б. Михайловської, В. В. Молдован, Л. М. Москвич, І. В. Назарова, В. Т. Нора, О. О. Овсяннікової, О. М. Овчаренко, І. Л. Петрухіна, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, С. В. Подкопаєва, Ю. Є. Полянського, С. В. Прилуцького, В. І. Радченко, М. В. Руденка, І. О. Русанової, О. В. Саленко, О. Г. Свиди, Н. В. Сібільової, А. О.

Селіванова, В. В. Сердюка, В. С. Смородинського, О. З. Хотинської-Нор, В. І. Чебан, Н. М. Чепурнової, Г. Г. Черемних, С. В. Шевчука, О. В. Щербанюк, І. В. Юревич, О. Г. Яновської та інших науковців, на праці яких посилалася авторка при написанні цієї роботи.

Емпіричним підґрунтям дослідження є: а) узагальнення практики роботи Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за 2011–2016 рр., а також Вищої ради правосуддя за 2017–2019 рр.; б) вітчизняна судова практика, практика Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини та судів окремих країн; в) аналітичні звіти Вищої ради правосуддя щодо незалежності судової влади (за 2017, 2018, 2019 рр.).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація за обраною темою є першою в Україні кваліфікаційною науковою працею, в якій містяться нові науково обґрунтовані результати, щодо особливої процедури звільнення суддів, та шляхів оптимізації її нормативного врегулювання. На підставі отриманих результатів сформульовано й обґрунтовано наукові положення, висновки та пропозиції, які можуть стати внеском у розвиток доктринальних положень судового права.

Уперше:

– здійснено аналіз генези трансформації принципу незмінюваності суддів як ідеологічного підґрунтя формування виключних підстав для звільнення суддів. Обґрунтовано, що призначенням принципу незмінюваності є гарантування автономності, самостійності та особливості (унікальності) фактичного статусу судді, його захист від свавільного трактування підстави для звільнення – тобто будь-якого втручання з боку третіх осіб;

– з урахуванням концепції взаємозв'язку, взаємовпливу та взаємодії принципів правосуддя обґрунтовано, що система змістовних елементів принципу незмінюваності має формуватися під впливом принципу єдності статусу судді, а відтак має включати базові інститути, які можуть вплинути на зміни в статусі носія судової влади – його втрату, позбавлення чи трансформацію (наприклад, у статус судді у відставці). До змісту принципу незмінюваності запропоновано включити такі елементи: а) виключний перелік підстав для звільнення/припинення повноважень судді; б) виключна компетенція суб'єктів, уповноважених на прийняття рішення про звільнення/припинення повноважень судді; в) нормативно визначена процедура звільнення/припинення повноважень судді; г) судовий контроль за додержанням процедури звільнення/припинення повноважень судді;

– проведено розмежування понять «набуття статусу судді» та «набуття повноважень судді». Доведено, що моментом набуття громадянином України статусу судді є його допуск до розгляду судової справи, а моментом набуття повноважень судді (як певного обсягу правових можливостей носія судової влади, пов'язаних з необхідністю виконання професійних функцій із здійснення правосуддя) – набуття статусу судді, юридичним фактом якого є розподіл автоматизованою системою документообігу суду на суддю судової справи;

– на підставі аналізу генези правової регламентації переведення судді обґрунтовано доцільність її вдосконалення з урахуванням гарантій принципу незмінюваності статусу судді, зокрема запропоновано передбачити, що у випадку переведення судді до суду нижчого рівня (окрім переведення в межах процедури дисциплінарного провадження) за ним зберігається рівень суддівської винагороди за попередньою посадою;

– обґрунтовано, що обмеження права суддів оскаржувати рішення про їх звільнення містить ознаки порушення права на судовий захист. Сформульовано позицію, що у випадках, де встановлення підстав для припинення трудових відносин з посадовою особою публічної влади має суб'єктивно-оціночний характер, обов'язково повинен бути судовий контроль за дотримання процедури встановлення такої підстави для виключення зловживання правом на звільнення судді з боку компетентного органу;

– аргументовано, що обмежений судовий контроль на стадії вирішення питання про звільнення судді передбачає необхідність забезпечення гарантіями «належної судової процедури» провадження із звільнення судді;

– запропоновано авторську систему підстав звільнення судді: а) у зв'язку з неспроможністю виконувати повноваження за станом здоров'я; б) у зв'язку з учиненням правопорушення, що виключає подальше перебування судді на посаді; в) внаслідок власного волевиявлення; г) внаслідок припинення повноважень;

– виокремлено основні елементи вимоги щодо несумісності судді: а) заборона здійснення певних видів діяльності (обмеження активності); б) заборона щодо набуття іншого статусу посадової особи (за сумісництвом) або члена організації (обмеження належності); в) ретроспективна інституціональна заборона; г) прямий дозвіл на здійснення іншої трудової діяльності (за сумісництвом) чи використання інших джерел (способів) отримання додаткового доходу;

– сформульовано низку пропозицій з удосконалення

праворозуміння, праворегулювання та правозастосування процедури звільнення суддів.

Удосконалено:

– підходи до розуміння змісту аполітичності та професійності як особливих вимог до судді, порушення яких виключає можливість подальшого перебування його на посаді;

– положення, щодо незалежності судді, яку представлено не як самоціль правового регулювання суспільних відносин, а як вимогу безстороннього, ефективного і справедливого правосуддя та є балансом паритетності гілок влади;

– концептуальні підходи до розуміння змісту принципу незмінюваності судді та його відповідних гарантій, зокрема, послідовно обґрунтовується концепція незмінюваності статусу судді на протитягу незмінюваності судді з посади;

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо:

– змісту правової конструкції «правовий статус судді», її поелементного наповнення, зокрема, до її структури віднесено: аполітичність, професійність, незмінюваність, незалежність, самостійність та індивідуальну відповідальність за прийняте рішення під час реалізації професійних функцій;

– базових відмінностей правового статусу судді та правового статусу посадових осіб інших гілок влади, до яких віднесено: а) порядок добору та призначення на посаду; б) кількісний склад; в) підстави та порядок звільнення; г) характер відповідальності за прийняте рішення як посадової особи публічної влади;

– змісту та легітимної мети принципу єдності правового статусу суддів, що є протилежним сучасній практиці диференціації статусу суддів залежно від посади та рівня суду, у зв'язку з чим критично оцінено розподіл компетенції щодо звільнення та припинення повноважень суддів;

– функцій принципу незмінюваності суддів, зокрема, виокремлено й охарактеризовано його політичну, регулятивну, гарантуючу та стратегічну функції;

– доцільності запровадження «медичного паспорту професії судді» з метою вдосконалення процедури звільнення судді за станом здоров'я;

– доцільності включення порушення суддею вимог щодо несумісності та порушення обов'язку підтвердити джерело походження майна до складу дисциплінарного проступку судді;

– створення єдиного органу дисциплінарної влади для суддів та прокурорів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки, окремі положення та пропозиції можуть бути використані:

а) у нормотворчій роботі – при розробці концептуальних документів і нормативно-правових актів з питань підстав і процедури звільнення суддів для вдосконалення нормативно-правової регламентації статусу суддів, його адаптації до кращих міжнародних та європейських зразків;

б) у правозастосовній діяльності – для оптимізації процедури звільнення суддів;

в) у сфері науково-дослідницької діяльності – для подальшого дослідження питань правового статусу суддів та шляхів удосконалення законодавства в цій сфері;

г) у навчальному процесі й навчально-методичній роботі – при вивченні сучасних тенденцій модернізації статусу суддів в межах загальнотеоретичних курсів з конституційного та судового права, судового адміністрування, основ судоустрою України, а також з метою вдосконалення навчальних програм, при підготовці відповідних розділів підручників і навчально-методичних посібників із зазначених дисциплін;

д) в інформаційно-аналітичній роботі – у процесі поширення знань про особливості правового статусу суддів, сутність та призначення спеціальних правових гарантій для посадових осіб судової влади, зокрема щодо особливого порядку їх звільнення;

е) у правовиховній роботі – для підвищення правової культури учасників правотворчої та правозастосовної діяльності.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки, викладені в дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри судоустрою та прокурорської діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Результати, висновки і пропозиції дослідження доповідались авторкою на таких міжнародних та всеукраїнських конференціях як: «Topical issues of the development of modern science» (Sofia, Bulgaria 8-10 April 2020); «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 30 жовтня 2015 р. та 23 квітня 2018 р.), «Проблеми реформування прокуратури» (м. Харків, 15 квітня 2016 р.), «Соціально-гуманітарні науки, економіка, право: нові виклики, практика інновацій» (м. Полтава 21-22 квітня 2016.), «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України» (м. Полтава 16-17 травня 2018.)

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою, завданнями та логікою дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що

містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок, із них основний текст викладено на 182 сторінках, список використаних джерел (252 найменування) – на 26 сторінках, додатки – на 3 сторінках

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, характеризується ступінь її наукового розроблення і зв'язок з науковими планами і програмами, визначається мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслюються його методологічні, теоретичні, емпіричні та нормативні підвалини, формулюється наукова новизна, розкривається теоретичне і практичне значення його результатів, наводяться дані про апробацію основних положень дисертаційної роботи, її структуру та обсяг.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження особливостей порядку звільнення судді» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Особливий порядок звільнення з посади як елемент правового статусу судді»* здійснено ревізію сучасного стану наукових напрацювань щодо розуміння змісту теоретичної конструкції «правовий статус судді» та зроблено висновок, що попри відсутність єдиного підходу до її змістовного наповнення, порядок звільнення судді з посади є усталеним елементом правового статусу судді, що підкреслює особливість правового положення даної групи публічних посадових осіб, зокрема через обумовленість природою (принципів, гарантій) судової влади. Підкреслено, що на відміну від інших посадових осіб публічної влади, характерною властивістю правового статусу судді є єдність і стабільність (незмінюваність), що обумовлює особливий і єдиний порядок їх звільнення, незалежно від займаної посади в суді. Наголошено, що гарантія незмінюваності статусу судді є однією з гарантій його незалежності.

У *підрозділі 1.2. «Принцип незмінюваності судді як передумова формування особливого порядку його звільнення»* здійснено ретроспективний і порівняльно-правовий аналіз становлення принципу незмінюваності судді. Наголошено, що принцип незмінюваності суддів визнано одним із класичних конституційних засад судової влади та інструментів гарантії незалежності й безсторонності суду. Однак принцип незмінюваності судді не є абсолютним, що в єдності з гарантією незалежності обумовлює формування особливого правового порядку звільнення судді. Констатовано, що даний принцип виступає

передумовою встановлення в законодавстві правових норм спеціального характеру, зокрема, регулювання трудових правовідносин судді по-іншому визначає порядок його звільнення, що обґрунтовується легітимною метою – забезпечення незалежного, безстороннього та професійного здійснення правосуддя.

Підрозділ 1.3. «Модернізація статусу судді як передумова формування сучасних підходів до порядку звільнення судді» присвячено дослідженню стану забезпечення гарантій незмінюваності судді в Україні. Констатовано, що теорією і практикою впродовж декількох століть було вироблено систему гарантій незмінюваності суддів, як-то: а) стабільність статусу судді й можливість його позбавлення виключно за певних умов (застосування особливої процедури звільнення); б) безстроковість повноважень судді не тотожно позитивності – виключні підстави для звільнення судді мають бути передбачені в законі; в) обов'язкова згода судді на переведення до іншого суду чи на іншу посаду (переведення судді передбачає звільнення судді із займаної штатної посади в суді); г) судовий захист від порушення гарантій незмінюваності суддів (оскарження рішення про звільнення з посади судді); д) соціальні гарантії у випадку позбавлення посади з причин, що не залежать від судді (наприклад, внаслідок реформи судоустрою). Не всі з перелічених гарантій реалізовані сьогодні в Україні. На підставі аналізу трансформації правового регулювання гарантій незмінюваності суддів, здійснених у межах останніх заходів судової реформи, наголошено, що зміни не є однозначними – деякі інститути підсилюють гарантії незмінюваності суддів, інші – послаблюють, створюють ризик порушення незалежності суддів, а треті – створюють проблеми у правозастосуванні й правореалізації. Зроблено конкретні пропозиції до змісту редакції відповідних правових норм, спрямовані на підсилення захисту принципу незмінюваності судді в контексті сталості володіння статусом.

Розділ 2 «Правові підстави та наслідки звільнення судді» складається з 2-х підрозділів.

У *підрозділі 2.1. «Правове регулювання підстав припинення статусу судді»* аналізується сучасне законодавче визначення понять «припинення статусу судді», «припинення повноважень судді», «звільнення судді». Робиться висновок, що «припинення статусу судді» є наслідком застосування процедури «звільнення судді» або «припинення повноважень судді». Наголошено, що запропонована законодавцем термінологія використана виключно для розмежування процедур, що стали передумовами для припинення повноважень судді,

та не є вдалим кроком як з точки зору законодавчої техніки, так і вимог наукової методології й обґрунтованості, внаслідок чого складно простежити раціональні критерії виокремлення відповідних. Водночас відзначено певний позитивний ефект з оптимізації припинення правового статусу судді у випадку настання об'єктивних умов, які однозначно (з формальних підстав) виключають можливість продовження виконання професійних функцій.

У підрозділі 2.2. «Розмежування процедур «припинення повноважень судді» та «звільнення судді» аналізується легітимна мета та правові наслідки застосування зазначених процедур припинення статусу судді. Наголошено, що запровадження у вітчизняну практику процедури припинення повноважень судді як самостійної обґрунтовано потребою скорочення строків (оптимізацією відповідних процесів) провадження щодо припинення службових відносин з особою, яка з об'єктивних причин не може далі продовжувати виконувати професійні функції. Однак такий підхід не позбавлений вад, оскільки передбачає припинення статусу судді з підстав, які законодавцем визначені як безумовні для застосування процедури припинення повноважень не тим суб'єктом, який прийняв рішення про наділення особи правовим статусом судді, чим порушується засада єдності статусу суддів. Обстоюється позиція, що процедури звільнення судді та припинення повноважень судді мають співвідноситись як загальне та часткове.

Розділ 3 «Проблеми реалізації процедури звільнення судді та шляхи їх вирішення» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Звільнення судді у зв'язку з неспроможністю виконувати повноваження за станом здоров'я» акцентовано на недостатньому нормативному врегулюванні (на рівні підзаконних актів) порядку звільнення судді за станом здоров'я. Констатовано відсутність (а) нормативного переліку хвороб, що виключають можливість здійснення професійних функцій судді; (б) правового порядку встановлення захворювання, несумісного із заміщенням суддівської посади (особливо це актуально у випадку, коли суддя відмовляється визнавати цей факт); (в) гарантій для поновлення на посаді судді, стан здоров'я якого відновився.

Підрозділ 3.2. «Звільнення судді у зв'язку з вчиненням правопорушення, що виключає подальше перебування судді на посаді» присвячено обґрунтуванню авторської концепції щодо об'єднання в єдину процедуру звільнення судді на підставах, передбачених п.п. 2, 3, 6 ч. 6 ст. 126 Конституції України. Обґрунтовується, що зазначеним

деліктам притаманні як загальні ознаки правопорушення (незаконна дія (або бездіяльність), що має протиправний, неправомірний характер, тобто суперечить нормам права; суспільно шкідливий характер; свідомо вольовий характер; винне та каране), так і специфічні, що є підставою для їх кваліфікації як самостійних видів правопорушення.

Пункт 3.2.1. «Звільнення судді з посади у разі порушення вимог щодо несумісності» присвячено дослідженню відповідної процедури, та виокремлено її основні проблеми: а) розгалуженість правових норм, що встановлюють обмеження щодо сумісництва судді; б) відсутність чіткого (системного) розуміння складу правопорушення судді, пов'язаного з порушенням вимог щодо несумісності; в) відсутність єдності практики Вищої ради правосуддя у встановленні підстав для звільнення судді за порушення вимог щодо несумісності. Запропоновано авторське бачення шляхів їх вирішення.

Пункт 3.2.2. «Звільнення судді за наслідками притягнення до дисциплінарної відповідальності» присвячено аналізу застосування найтяжчої дисциплінарної санкції – внесення подання про звільнення судді. Обґрунтовується доцільність віднесення порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна саме до дисциплінарного делікту. Робиться висновок, що процедура звільнення судді внаслідок притягнення судді до дисциплінарної відповідальності має низку суттєвих вад: а) не передбачає засад змагальності та реалізації права належного захисту; б) не забезпечена гарантіями незалежності та безсторонності, як того вимагає стандарт належної правової процедури; в) обмежений судовий контроль за рішеннями, прийнятими в межах процедури розгляду подання про звільнення судді.

У *підрозділі 3.3. «Звільнення судді внаслідок власного волевиявлення»* власне волевиявлення тлумачиться як небажання продовжувати суддівську кар'єру чи незгода з новими умовами роботи та аналізуються прогалини правового регулювання процедур звільнення суддів з підстав подання заяви про: а) відставку; б) звільнення з посади за власним бажанням; в) незгоду на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду.

Підрозділ 3.4. «Звільнення судді у зв'язку з припиненням повноважень» присвячено аналізу особливостей звільнення суддів з підстав, передбачених ч.7 ст. 126 Конституції України.

У *пункті 3.4.1. «Досягнення суддею шістдесяти п'яти років»* обґрунтовується, що звільнення судді за зазначеною підставою носить формальний і безальтернативний характер: а) відсутня будь-яка

можливість залишення особи на посаді судді після досягнення нею граничного віку; б) повноваження судді припиняються з наступного дня після досягнення ним граничного віку; в) суддя не може здійснювати правосуддя з наступного дня після досягнення ним граничного віку. Надається оцінка даної вимоги як дискримінаційної за віком з позиції практики зарубіжних країн.

У пункті 3.4.2. «Припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави» оцінюється легітимна мета встановлення цієї підстави саме в межах процедури припинення повноважень судді та, враховуючи передбачені правові гарантії для звільненого судді, пропонується віднести досліджувану підставу до складу дисциплінарного проступку, що виключить у майбутньому можливість такої особи знов претендувати на зайняття посади судді.

Пункт 3.4.3. «Набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним» присвячено аналізу стану правової регламентації процедури встановленню відповідної підстави для припинення повноважень судді. Оцінюється співвідношення підстав звільнення судді за станом здоров'я та у зв'язку з визнанням його недієздатним або обмежено дієздатним.

У пункті 3.4.4. «Смерть судді» оцінюється обґрунтованість виокремлення даного юридичного факту як самостійної підстави для припинення повноважень та порівнюються з правовими наслідками припинення його повноважень з підстави «набрання законної сили рішенням суду про визнання судді померлим».

У пункті 3.4.5 «Набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину» надано оцінку доцільності віднесення цієї підстави до системи умов звільнення судді «у зв'язку з вчиненням правопорушення, що виключає подальше перебування судді на посаді».

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягало у з'ясуванні особливостей порядку звільнення судді з посади, виявлення недоліків його правової регламентації і практики застосування, а також формулювання науково-обґрунтованих пропозицій з удосконалення організаційно-правових основ звільнення судді. Основні наукові висновки дослідження є такими:

1. Особливий порядок (виключні підстави та спеціальна процедура) звільнення судді є одним із ключових змістовних елементів правового статусу судді, що відбиває специфіку взаємовідносин судді (як посадової особи державної влади) та держави (як умовного роботодавця судді).

На відміну від державних службовців та публічних посадових осіб, судді призначаються на посаду безстроково та до них не застосовуються положення про випробувальний термін. Ключовою ознакою їх правового статусу є єдність, а властивостями – аполітичність, професійність, незмінюваність, незалежність, самостійність та індивідуальна відповідальність за прийняте рішення під час реалізації державних функцій.

2. Порядок звільнення судді є елементом забезпечення гарантії незмінюваності судді, стабільності його правового статусу. Зміст принципу незмінюваності судді полягає в незмінності складу суду під час розгляду справи за однією інстанцією (процесуальний підхід), безстроковість перебування на посаді (або встановлення граничного строку перебування на посаді), відсутність можливості переведення судді до іншого суду або на іншу посаду без його згоди та особливий порядок призупинення, припинення повноважень, виключні підстави та порядок звільнення з посади (інституціональний підхід).

Передумовою для формулювання особливого порядку звільнення судді як підстави для позбавлення (іноді – трансформації) його правового статусу є гарантія саме незмінюваності статусу судді (на противагу концепції незмінюваності судді з посади).

Визначення моделі порядку звільнення судді є дискрецією держави, виступає індикатором оцінки ступеня забезпечення принципу незалежності судової влади в особі її носіїв.

3. Вітчизняна модель порядку переведення судді розвивається в напрямку підсилення засади єдності та незмінюваності саме статусу суддів. Разом із тим принципи незмінюваності та незалежності суддів вимагає додаткових компенсаторних гарантій. Тому запропоновано доповнити ст. 82 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» частиною 5 такого змісту: «5. При переведенні на нову посаду суддя отримує суддівську винагороду не нижче тієї, що отримував на попередній суддівській посаді. Дане положення не застосовується до суддів, переведених до іншого суду в порядку дисциплінарної відповідальності».

4. Запроваджена в сучасному законодавстві модель розмежування процедур припинення повноважень судді та звільнення судді, попри

інституціональну оптимізацію, порушує засаду єдності статусу суддів і не відповідає концепції легітимності носія державної влади. Слід запровадити єдиний підхід до делегітимації статусу носія державної влади конституційним органом – Вищій радою правосуддя.

Пропонується ч. 1 ст. 112 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти в такій редакції: *«Суддя звільняється з посади Вищою радою правосуддя виключно у випадку встановлення: а) підстав, передбачених частиною шостою статті 126 Конституції України; б) підстав, передбачених частиною сьомою статті 126 Конституції України».*

Крім того, ст. 119 «Припинення повноважень судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» пропонується доповнити частиною 2 такого змісту: *«2. Повноваження судді припиняються Вищою радою правосуддя на підставі подання голови суду виключно з підстав, передбачених Конституцією України».*

5. У випадках, коли встановлення підстав для припинення трудових відносин з посадовою особою публічної влади має суб'єктивно-оціночний характер, обов'язково має бути судовий контроль за дотримання процедури встановлення такої підстави для виключення зловживанням права на звільнення судді з боку компетентного органу, ризику неправомірного впливу на суддю, порушення гарантії його незалежності. Тому рішення про звільнення на підставі п. 3 ч. 6 ст. 126 Конституції України та п. 4 ч. 16¹ Розділу XV Конституції України повинно бути забезпечене судовим контролем в повному обсязі, судова юрисдикція не може бути обмежена.

Пропонується ч. 1 ст. 57 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» викласти в такій редакції: *«1. Рішення Вищої ради правосуддя про звільнення судді з посади з підстав, визначених пунктами 1, 2, 3, 4 ч. 6 ст. 126 Конституції України, може бути оскаржене та скасоване з підстав, визначених законом»;* відповідно виключити з ч. 2 ст. 57 цього ж Закону згадку про п. 3 ч. 6 ст. 126 Конституції України.

Крім того, пропонується доповнити п. 4 ч. 1 ст. 266 КАС таким положенням: *«а також прийнятих на підставі подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з рекомендацією про звільнення судді»;* внести відповідні зміни й до частин 7, 8 ст. 266 КАС в частині доступності для судового контролю рішень Вищої ради правосуддя, прийнятих на підставі подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з рекомендацією про звільнення судді за результатами кваліфікаційного оцінювання (на підставі п.п. 4 п. 16-1 Розділу XV

«Перехідні положення» Конституції України).

6. Звільнення судді за п. 1 ч. 6 ст. Конституції України та ст. 113 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» має застосуватись у випадку, коли немає або власного волевиявлення судді (наприклад, він не визнає, що стан його здоров'я перешкоджає належному здійсненню функції правосуддя), або коли погіршення стану здоров'я відбулося внаслідок виконання професійних функцій. В останньому випадку мають передбачатися додаткові соціальні гарантії.

Процедура звільнення судді за станом здоров'я має відповідати критерію справедливості (медичною комісією повинно бути встановлено, що (а) хвороба судді не дозволяє йому виконувати професійні функції ефективно та (б) хвороба має бути понад допустимі терміни тимчасової непрацездатності, встановлені законом), чіткою, зрозумілою, визначеною (визначено повноважного суб'єкта, на якого прийняття такого рішення, спосіб отримання інформації про стан здоров'я судді та суб'єкта, компетентного у визначенні придатності судді до здійснення правосуддя за станом здоров'я; порядок ініціювання (суб'єкта звернення до Вищої ради правосуддя) та розгляду питання по суті).

Слід законодавчо запровадити інститут призупинення повноважень судді за станом здоров'я.

8. Порушення суддею вимог щодо несумісності за змістом є деліктом, порушенням професійних обов'язків. На підставі узагальнення зарубіжної практики, системного тлумачення сучасних нормативних обмежень щодо сумісності судді та аналізу практики Вищої ради правосуддя запропоновано включити порушення суддею вимог щодо несумісності до самостійного складу дисциплінарного проступку й відповідно доповнити ч. 8 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» таким підпунктом: *«3) порушення суддею вимог щодо несумісності»*. Відповідні зміни слід внести і до Закону України «Про Вищу раду правосуддя», виключивши з нього главу 3 «Розгляд справ щодо несумісності» та передбачивши для цього складу проступку судді загальну дисциплінарну процедуру.

9. З метою виключення потенційних ризиків непроцесуального впливу на суддів, забезпечення гарантій належної судової процедури у справах встановлення вини судді у вчиненні правопорушення, що виключає можливість його подальшого перебування на посаді, обґрунтовано доцільність створення Дисциплінарного Сенату як органу, який розглядатиме не лише питання притягнення до відповідальності суддів за вчинення правопорушень (в тому числі

порушення вимог щодо несумісності, відмови підтвердити джерело походження майна), а й інших представників правничої професії, які здійснюють професійну діяльність у системі органів правосуддя, зокрема прокурорів. Така інституційна новація забезпечить не лише організаційне розділення процедур притягнення судді до дисциплінарної відповідальності та звільнення з посади, а й функціональне. Склад цього органу доцільно формувати з суддів, прокурорів, адвокатів з бездоганною професійною репутацією, але повноваження яких припинені.

9. Для забезпечення належних гарантій єдності статусу судді у випадку втрати посади через реорганізацію чи ліквідацію суду необхідно, по-перше, передбачити для всіх суддів однаковий розмір посадового окладу (із збереженням практики встановлення доплат залежно від рівня суду); по-друге, у разі необхідності переведення судді до суду нижчого рівня, йому гарантується збереження рівня суддівської винагороди (в тому числі й відповідної надбавки до посадового окладу) за попередньо займану посадою.

10. З метою вдосконалення механізму звільнення судді у зв'язку з припиненням повноважень, пропонуємо п. 5 ч. 7 ст. 126 Конституції України викласти в такій редакції: *«5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину або ухвалою суду про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи, яка є суддею, від кримінальної відповідальності»*; аналогічні зміни внести в положення ст. 124 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», виклавши її в такій редакції:

«Стаття 124. Припинення повноважень судді у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину або ухвалою суду про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням судді від кримінальної відповідальності.

1. Суд, який ухвалив обвинувальний вирок щодо особи, яка є суддею, або ухвалу про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи, яка є суддею, від кримінальної відповідальності, негайно повідомляє про це Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України.

2. Повноваження судді припиняються з дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього або ухвали про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи, яка є суддею, від кримінальної відповідальності. Такий суддя втрачає визначені законом гарантії незалежності й недоторканності судді,

право на грошове, в тому числі суддівську винагороду, та інше забезпечення».

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Материнко М. О. Аналіз підстав дисциплінарної відповідальності суддів та практики їх застосування. *Вісник Державної Судової Адміністрації України*. 2012. № 4. С. 52–58.

2. Материнко М. О. Недоторканність як елемент незалежного конституційно-правового статусу суддів. *Вісник Державної Судової Адміністрації України*. 2013. № 2. С. 23–28.

3. Материнко М. О. Неприпустимість втручання в діяльність суддів як гарантія протидії порушенням прав людини в Україні. *Вісник Державної Судової Адміністрації України*. 2013. № 3. С. 39–44.

4. Материнко М. О. Звільнення з посади судді за порушення присяги: теоретико-правовий аналіз та практика сьогодення. *Вісник Вищого Адміністративного Суду України*. 2013. № 4. С. 79–85.

5. Материнко М. О. Теоретичні та практичні питання застосування процедури люстрації в судовій системі України. *Вісник Вищого Адміністративного Суду України*. 2014. № 2. С. 105–110.

6. Материнко М. О. Європейські стандарти формування та діяльності незалежного органу, уповноваженого вирішувати питання про звільнення судді з посади: порівняльно-правовий аналіз зарубіжної практики. *Area Nauki*. 2018. № 1 (4). С. 51–59.

7. Материнко М. О. Порушення суддею вимог щодо несумісності як підстава для звільнення з посади: теоретичні і практичні аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 155–161.

8. Материнко М. О. Правова регламентація звільнення судді з посади за його заявою про відставку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 149–151.

9. Материнко М. О. Класифікація правових підстав звільнення судді з посади в Україні: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 174–177.

10. Материнко М. О. Теоретико-правовий аналіз процедури переведення та звільнення судді у зв'язку з ліквідацією чи реорганізацією судів в умовах провадження судово - правової реформи

в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2019. Вип. 23. С. 163–166.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Материнко М. О. Щодо співвідношення понять «люстрація», «політична відповідальність», «конституційна відповідальність» як передумова для звільнення судді з посади. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали міжнар. наук.-прак. конф., присвяч. пам'яті проф. І. Є. Марочкина (м. Харків, 30 жовт. 2015 р.). Харків, 2015. С. 136–139.

2. Материнко М.О. Звільнення судді за наслідками первинного кваліфікаційного оцінювання: недоліки правового регулювання. *Проблеми реформування прокуратури* : матеріали всеукр. наук.-прак. конф. (м. Харків 15 квіт. 2016 р.). Харків, 2016. Т. 1. С. 196–206.

3. Материнко М. О. Актуальні проблеми запобігання та протидії корупції серед суддів у вітчизняній судовій системі. *Соціально-гуманітарні науки, економіка, право: нові виклики, практика інновацій* : матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Полтава, 21-22 квіт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 501–508.

4. Материнко М. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення судді з підстави порушення вимог щодо несумісності. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квіт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 90–93.

5. Материнко М. О. Класифікація правових підстав для звільнення судді з посади в Україні. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Полтава 16-17 травня 2018.). Полтава, 2018. Т. 1. С. 196–206.

6. Materynko M. Dismissal of judges on the result of negative qualification assessment: problems of legal regulation. *Topical issues of the development of modern science: abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference* (Sofia, Bulgaria 8-10 April 2020). Sofia, 2020. P. 50–56.

АНОТАЦІЯ

Материнко М. О. Організаційно-правові основи звільнення судді з посади. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2020.

У роботі на підставі узагальнення сучасних доктринальних напрацювань галузей судового, конституційного, трудового права, міжнародних стандартів і вітчизняного законодавства, а також практики його праворозуміння та правозастосування, здійснено комплексне дослідження підстав і процедури звільнення суддів в Україні. Сформульовано низку теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток та вдосконалення правового механізму звільнення суддів, що має особливе значення в системі гарантій статусу судді та незалежності судової влади загалом.

Ключові слова: звільнення суддів, незмінюваність суддів, припинення повноважень судді, припинення статусу суддів, підстави звільнення суддів.

АННОТАЦИЯ

Материнко М. А. Организационно-правовые основы увольнения судьи с должности. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.10 «Судоустройство; прокуратура и адвокатура». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2020.

В работе на основании обобщения современных доктринальных положений судебного, конституционного, трудового отраслей права, международных стандартов и отечественного законодательства, а также практики его правопонимания и правоприменения, осуществлено комплексное исследование оснований и процедуры увольнения судей в Украине. Сформулирован ряд теоретических положений, выводов и практических рекомендаций, направленных на развитие и совершенствование правового механизма увольнения судей, что имеет особое значение в системе гарантий статуса судьи и независимости судебной власти в целом.

Ключевые слова: судебная система, образование, образование судей, профессиональное образование, подготовка судей, повышение квалификации.

SUMMARY

Materynko M. O. Organizational and legal bases for dismissal from the position of a judge. – Qualification thesis as a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences in

12.00.10 Judiciary; Prosecutors and Bar. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2020.

For this research paper, complex research on the bases and procedures of dismissal of judges in Ukraine has been done. It relies on the generalization of modern doctrinal provisions of the judicial, constitutional and labour branches of law, international standards and domestic legislation along with law enforcement. The paper contains a number of formulated theoretical provisions, conclusions and practical recommendations. They are aimed at improving legal regulation and practice of applying the provisions on the dismissal of judges. It is of particular importance in the system of judge status guarantees and independence of the judiciary in general.

Based on the concept of interconnection, interdependence and interaction of the principles of justice, it is justified that the system of substantive elements of the principle of immutability of a judge should be formed under the influence of the principle of unity of the status of a judge. Therefore, it should include the basic institutes potentially influencing changes in the states of a holder of the judiciary – the institutes of loss, deprivation or transformation (for example, into the status of a retired judge). It is proposed the following elements to be included in the content of the principle of immutability of a judge: (a) an exclusive list of grounds for dismissal/termination of a judge's powers; (b) the exclusive competence of the entities authorized to decide on the dismissal/termination of a judge; (c) a statutory procedure for the dismissal/termination of a judge; (d) judicial control over compliance with the procedure for dismissal/termination of a judge.

A distinction is made between the concepts of “acquisition of the status of a judge” and “acquisition of the powers of a judge”. It is suggested that the moment of acquiring the status of a judge is the moment of a citizen of Ukraine’s admission to a trial. The moment of acquiring the powers of a judge (as a certain amount of legal capacity of a holder of the judiciary related to the need to perform professional functions of justice) is the acquisition of a status of a judge (when he or she becomes the judge of the case) following the distribution of the Unified Judicial Information (Automated) System.

The author proposes a system of classification of the grounds for dismissal of a judge. It is stated that the legal guarantees of dismissal of a

judge have a complex character of legal regulation by the branches of labour, administrative and constitutional law.

The results of the thesis paper are also of significant practical value. In particular, they may be referred to for research, rule-making, education and law enforcement aims.

Key words: dismissal of judges, immutability of judges, termination of powers of a judge, termination of the status of judges, grounds for dismissal of judges.

Відповідальна за випуск
канд. юрид. наук, доц. *О. О. Овсяннікова*

Підписано до друку 18.02.2021 р. Формат 60x90^{1/16}.
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум.друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим.
Зам. № 556

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська 77